

Ferdinandy György

Emlékszilánkok (XVI.)

(Elöljáró beszéd)

„Az igazat mondd, ne csak a valódit!” – Nem véletlen, hogy az igazmondásra József Attila a messziről érkező vendéget, Thomas Mannt szólítja fel. Honi társain, úgy látszik, hiába kért volna számon fájdalmas, kényelmetlen, mi több: életveszélyes igazságokat.

Az instancia változatlanul időszerű. Mert mi itt, az aprócska hazában ma is a „valódi” – a felszín – feltérképezésében alkotunk nagyot. Nem szeretjük ma sem az életveszélyes igazságokat. Legfeljebb úgy, mint a költő, „borzadva kérdezzük, mi lesz még”. Halkan, szordínóban ezt is, hogy korunk hangadói ne halljanak.

Azt pedig, hogy „mesélj”, olyanoktól kérjük, akik erre enyhén szólva méltatlanok: az „új, ordas eszmék” helytartóitól, akik csak azért mesélnek, hogy még véletlenül se mondják az igazat.

E sorok írója, akárcsak Attila kisgyermeké, „már pihenni vágyik”. Nem azért jött haza fél évszázados száműzetése után, hogy most itt felborzolja a kedélyeket. Pusztán véletlen, ha néha mégis kimond fájdalmas, kényelmetlen igazságokat. Amiért ezúton is megköveti az érintetteket.

(Magyarország újra felfedezése)

(B. Révész László–Hanák Gábor–Római Róbert: *Pogány – egy magyar falu évtizedei*, 1970–2012, Éghajlat Könyvkiadó, Budapest, 2012, 327 oldal)

Olyan volt már, hogy könyvből filmet csináltak. Most itt filmből írt könyvet három vállalkozó szellemű alkotó. Rendhagyó könyvet, nem könnyű meghatározni a műfaját. „Dokumentumfilmes falukrónika” áll a címlapon, „filmlejegyzés”, „filmszociográfia”, ilyenek.

A kiindulópont egy tizenkét órás dokumentumfilm, ami már terjedelménél fogva sem juthatott el a nézőközönséghez. Nyilván ez indokolja, hogy monumentális munkájukat most nyomtatásban is közreadták ezek a lelkes filmesek. A könyvkiadásban jártasok számára nem kétséges, hogy B. Révészék transcriptuma sem lesz az eredetinel sokkal sikeresebb.

Pedig ha valami, akkor ez a mű fel kell, hogy keltse a jelenünk iránt érdeklődők figyelmét. Mindazokét, akik nem a valóságshow-ból szerzik a magyar társadalom mai állapotáról szóló ismereteiket.

Korunk nem kedvez ennek a vállalkozásnak. Az irodalmi szociográfia valaha gazdag és izgalmas műfaja szerzőivel, a falukutatókkal együtt jobblétre szenderült. Ki emlékszik ma már, hogy milyen nagyszerű teljesítmény volt néhány évtizede a „Magyarország felfedezése” sorozat!

Lássuk azonban a dolgot magát: Pogány apró település, Pécstől alig 10 kilométer. 1970-ben hétszázan éltek itt, délszlávok, magyarok, németek. Történetünk kezdetén orvos és vonat, illetve buszjárat nélkül, természetesen. Itt forgatnak, és ide térnek vissza évről évre, negyven éven át a filmesek. Amit lencsevégre kapnak, egy magyar falu élete, több mint fél évszázaddal a falukutatók, és évtizedekkel a *Húsz óra* vagy a *Tízezer nap* paraszti világa után. Távol a főváros politikai csatározásaitól, egy olyan mélyvízi világban, ami az eseményeknek mesebeli, már-már egzotikus hátteret ad.

A szerzők néhány jó érzékkel kiválasztott riportalany életét követik nyomon. Szerencsájuk van: túlélik őket. Városon hosszabb életűek az emberek. A könyv beszélgetésekből és arcképekből áll. Fejezetről fejezetre újraéljük a két háborút követő éveket, a németek sorsát, a kitelepítéseket, a téeszésítést, az erőszak, majd a konszolidáció éveit.

Az, hogy nem szépírók jegyzik fel az eseményeket, ha lehet, még hitelesebbé teszi a történetet. Az olvasó megmosolyogja, amikor Kislaki László, a téesz elnöke elmeséli, hogy kis híján levetkőztették a kukoricaszedő asszonyok, akik kíváncsiak voltak rá, hogy milyen a pécsi (városi) férfiak „khm... nem akarom kifejezni...” micsodája. Csak így, szépen, szemérmatosan.

Következnek ezután a rendszerváltás évei. A nagy elbizonytalanodás, majd a kárpótlási jegyek, a visszarendeződési kísérletek. „Mindent megkérdőjeleztek – meséli szomorúan az elnök –, amit az elmúlt harminc évben elértünk, és amiért megszenvedtünk.” Pedig hát csak 1965 és ’75 között többet fejlődött a község – állapítják meg rezignáltan az öregek –, mint annak előtte száz év alatt.

A közelmúlt eseményeiből inkább már csak a szenzációkat jegyzik fel a filmek. A pápa 1991-es látogatását, a balkáni háborúk menekültjeit. És néhány olyan reményt keltő jelenetet, mint a zárszámadási bál 1992-ben és egy „buli” a baromfitelepen. Ami jelentőségtelesebb: magyarok, németek és horvátok együtt koszorúzzák meg a II. világháború emlékművét. Úgy tűnik, véget ért a sok emberöltőn át tartó széthúzás és gyűlölet.

A 2012 húsvétján készült utolsó felvételeken egy csinos, rendezett falu látható, a lakosság száma 700-ról 1255-re emelkedett. Pogányban havonta újság jelenik meg, amely az interneten is olvasható.

Kislaki László téeszelnök temetésével ér véget a helyzetjelentés. Őt is, akárcsak utódját, Katics Dezsőt, szívinfarktus vitte el.

„Reméljük – írja B. Révész László –, hogy a türelmes olvasó – aki hajlandó egy manapság nem divatos műfaj olvasásával bíbelődni – Pogány és a pogányiak egyedi és egyszerű történetéből általánosabb következtetésekhez is eljut.”

Tegyük hozzá? Még akkor is, ha történetünk tanulságai nem minden esetben támasztják alá a mai szép, új világ keltette reményeket.

(Mi lett volna, ha...)

A Budavári Önkormányzat műsorfüzetében ez áll: Mi lett volna, ha sorsdöntő pillanatokban másként dönt az író? Ezt a kérdéskört járja körül a „Pók a víz alatt”.

Hát nem, nem egészen. Ez a „mi lett volna, ha...” tervezett, 2013-as kötetemben kerül majd megírásra. Most mégis elgondolkodom: tényleg, mi lett volna? Ebből a tünődésből indul útjára az itt készülő karcolat.

Gondolkodni nehéz. Minden életben van egy – vagy akár több – sorsdöntő pillanat. Az én pályafutásomban 1956 az első megtorpanás. Megfutamodtam. Akkor, a forradalom bukása után, erősen hittem, hogy ez az elhatározás nem lesz végleges.

A második, hogy 1958 júniusában, Nagy Imre kivégzése után, francia lányt vettem feleségül. Más szóval, hogy Galliához kötöttem a sorsomat.

Lett aztán egy harmadik elhatározásom is. 1964-ben, éppen azokban a napokban, amikor már elismertek a franciák, kivándoroltam. Vagyis eldöntöttem, hogy nem lesz belőlem francia író.

Álmomban se jutott eszembe, hogy harminchét – igen, harminchét! – évig fog tartani önkéntes száműzetésem a trópuson. Sodródtam volna? Nem hiszem. Mert én ott, tízezer kilométerre a hazámtól, a rabszolga-nyelvek forgatagában fedeztem fel, hogy nekem nem sorsom a szecsaskazárás francia. Mert nekem van, igen, van (!) egy csodálatos, öröklött műszerem!

Rádöbentem, hogy nemcsak szépségesen szép, színes és gazdag az anyanyelvem. Ráadásul, mint minden szerelmes, kezes, formálható.

Galliában mindenre volt egy szentesített kifejezés, egy formule consacrée, amit bebiflázott az idegen. Itt nálunk, Keleten pedig nem az akadémikusok (!), az írók formálják, alakítják az anyanyelvüket.

Ott, a karibi világban vált belőlem magyar író. Hogy mi lettem volna Párizsban? Bestseller-szerző – valószínűleg. Egy idegen csak addig létezik Galliában, amíg sikeres.

Arra pedig, hogy mi történt volna itthon, gondolni se szeretek.

Így aztán én mindent, igen, majdnem mindent Puerto Ricónak, ennek az aprócska szigetnek köszönhetek. Még a karibi asszonyt is, akivel együtt fordítjuk, kolportáljuk a magyar költészetet.

Mindent elmondtam, be is fejezem. Ahogy így elnézem, nem is kell már megírnom a soron következő, 2013-as „mi lett volna, ha...” kötetet.

(Heriberto)

Azt, hogy „mi újság?” – én soha nem pusztán udvariasságból kérdezem. Számomra ez a kis kérdés nem a köszönést helyettesítő fordulat. Ha kimondom, azért van, mert tényleg szeretném tudni, hogy mi történik veled.

Hogyan lehetséges, hogy kubai barátom, Heriberto ezt az egyszerű tényt soha nem értette meg? Semmi – felelte. Semmi. Megöleltük egymást, és már pakolta is elő az aznapi, a soron következő kéziratköteget. Dolgoztunk. Azt, hogy közben mire gondolt, hogy miben reménykedett, nem mondta el soha.

A szülőhazája ott volt, alig száz kilométerre Floridától, a tenger íve alatt. Ő azonban soha, egy fél szóval sem említette a Szigetet. Mi több, megmosolyogta társait, a siránkozó száműzötteket.

Most, utólag, sok minden eszembe jut. Például, hogy egyszer nálam maradt hajnalig. Ült a víz partján, és egy brassói lánnyal beszélgetett. Spanyolul. Nem tanult meg angolul, csak azért sem. Építész volt, fiatal, egészséges, sikeres. De nem. Féltekenyen őrizte az anyanyelvét, gyűlölte a körülötte burjánzó keveréknyelveket.

Amikor ágnak dőltem, mindennap meglátogattott. Mindennap. Én meg még akkor is azt hittem, hogy ez így természetes.

Utólag sok mindent másképp lát az ember. A mi költészetünket szerette: Jancu Laura, a csángó-magyar lány volt az utolsó, akit lefordított. És jellemző módon, a finn költő, Alberd Yollaka, aki egy holt nyelven, igen, egy kihalt testvérnyelven írja a verseket.

Még egy hónapja sincs: beült az autóba, amit a háza és a vállalata után most perelt tőle vissza a bank. Kiment a tengerpartra, ahonnan tiszta időben jól látszanak Havanna fényei. Kiment, és főbe lőtte magát.

Nem vettem semmit észre rajta. Lefordítottam a verseit, értetlenül, vakon. Nincs mentségem, mert az írásaiban – most látom csak – ez, a segítségért könyörgő halálsikoly is benne van.

(Alulnézetben)

Oláh Jánosnak, a hetvenedikre

„Itt valahol, ott valahol / Esett, szép, szomorú fejekkel / Négy-öt magyar összehajol.”

Száz éve mondogatjuk. Egyre halkabban. „Miért is? Miért is?” Fölöttünk – valahogyan így mondta volt a költő – *„egyre harsányabb a hahota”*.

Oláh János a kevesek közé tartozik, akik még ki tudják mondani a nép – micsoda idejét múlta szóhasználat! – mondjuk úgy: a közösség? panaszát. A *„Száműzött történetek”* (Magyar Napló, 2011) külvárosi kocsmáiban *„nyíratlan, sörhabtól csapzott bajuszok, ritkásan őszülő, torzonzor üstökök derengenek a füstködön át”*.

Mi még? *„Elgatyásodott farmerek”* és kitaposott félcipők. Viselőik keveset beszélnek. Maguk elé merednek, vagy a fröcskölt mintás linóleumot bámulják, ahonnan *„a legkülönfélébb torzalakokat csalja elő a babonás képzelet”*.

Az olvasó döbbenet veszi észre, hogy az országot így, alulnézetben, alig ismeri. Tabu lett volna? A fényes szelek hurrá-optimizmusa idején a lélek, az erkölcs, a hagyomány pusztulásáét felhánytorgatni anakronisztikus művelet.

Erről a korról – a háború utáni évekről – szólnak Oláh János elbeszélései. A hazatérő hadifoglyokról, és azokról, akiket hiába várnak haza. *„Apád!... hiszön nincs is neköd apád!”* – gúnyolják az elbeszélőt osztálytársai (*Májusi por*). A gulágok másik oldala: csupa meg nem írt borzalom.

Klasszikus, konzervatív próza. Gyakoriak benne a régies fordulatok, a tájszavak. A munkásszállók és a peremvidéki albréletek beszédmódján nyomot hagy a ragadós nagyvárosi szleng, ezzel ötvöződik a parasztból lett pendlizők falusias nyelvezete.

Korunk nem kedvez ennek a látásmódnak, kell-e mondanom. Mázsás, aranyűjtásos bestsellerek alatt fuldoklik az igényes, valaha szépnek mondott szépirodalom.

Pedig Oláh János novellafüzére a háború utáni évtized egyik leghitelesebb dokumentuma. Szereplői – csakúgy, mint mi? – várnak valamire. *„Elszántan vára-koznak, maguk se tudják, mire. Kitöltik a totót meg a lottót, miközben tudják, hogy család az egész, velük, az ő számukra, nem fordul meg már az idő.”*

„Valamikor régen talán volt választásuk. De most már nincs. Ide jutottak.” Csupa tömondat, ülnek, keményen, mint egy-egy balhorog. *„Talán nem is várákozás ez már. Minden, ami megtörténik, önmagáért történik. Az események egyetlen küldetése, hogy az enyészet könyörtelen folyamatosságát igazolják.”* (Négy-öt magyar)

Huszonhét elbeszélés, az író ötödik prózakötete. Jó lenne felfigyelni rá. Gazdagodna vele az elbizonytalanodó nemzeti önismeret.

Azt pedig, aki hetvenévesen is felvállalja az elesetteket, ezen a kerek évfordulón csak üdvözölni lehet.

(Mítoszcserepek)

Bodor Bélával talán háromszor találkoztam kétlakiságom évtizedeiben. Utoljára a Nyitott Műhely valamelyik összejövételén. Most mégis jólesik gondolni rá, meleg mosolyát nem felejtí, aki vele akárcsak egyszer is kezét fogott.

Pedig ez a megnyerő, barátságos ember kőkemény volt. Ragaszkodott a független, autonóm értelmiségi itt nálunk ma is hálátlan státusához. Valami olyasmire, ami szerencsésebb égtájak alatt természetes. Egy szó mint száz: idegen volt tőle mindenféle öncenzúra vagy pártfegyelem.

(Talán ennek tudható be, hogy posztumusz kötetét, a *Mítoszcserepeket* egy kis könyvtárban ünnepeljük, és nem az őt megillető helyen.)

Akkor tanultam meg a nevét, amikor miniesszéi sorában a londoni Határ Győzőre is sort kerített. A nyugati magyar irodalomról ritkán beszél a honi kritika.

Egyike volt a keveseknek, akik megértették és átérték Győző *„keserűségét, félelmét és utálatát”*. Fenntartásait azonban itt sem titkolta el. *„Nem állítom – írta –, hogy Határ Győző elbeszélései kivétel nélkül remekművek. De sok közöttük a remek, igényesen kidolgozott, mély és szórakoztató darab.”* Magára nézve kötelezőnek érezte, ha egy kedves szerzőjével nem tudott egyetérteni, alapállása legyen *„a szeretettől ránk parancsolt beleegyező hallgatás”*.

Úgy gondolom, hogy ebben a két, kapásból kiragadott idézetben Bodor Béla, az író és az ember, mindenestől benne van.

(Íróasztalok)

Ha most itt lenne velem, meg tudná mondani, hogy honnan szereztük. Az asszonyok nem felejtik el az ilyen dolgokat. De hol van már ez a francia lány! Hogy él-e még, azt se tudom.

Szép asztal volt. Kecses. Leírni már nem tudnám, csak álmaimban látom viszont, mint az első, a legelső asszonyomat, akivel Dijonban jártuk az antikváriumokat.

Akkoriban kezdtek el fényképezni a franciák. De ezekről a felvételekről a bútor rendre lemaradt. Ki gondolta volna, hogy egy ilyen asztal még az előtte ülőnél is fontosabb lehet!...

– Több mint százéves! – mondták az árverezők. Vajon ma hol, merre állhat? Velem csak négy évig maradt.

Mert én sodródtam tovább. Kiragasztottam a liftre, hogy eladó az egész világ! Feláraztuk a polcokat és a lábasokat, az egész panoptikumot, amit összehordtunk a panelház alacsony égboltja alatt.

Emlékszem, asszonyom milyen keservesen zokogott. Megsiratta a szobanövényt, amit olyan elszánt igyekezettel gondozott házasesetünk négy éve alatt.

Én nem sirattam meg a lakótelepet. Most is, csak vénségemre ezt is: az íróasztalomat.

* * *

A trópuson megint csak albérletekben éltünk. A lakberendezés errefelé nem sokat számított. Az idegenek jöttek és mentek. Amíg itt voltak, ládáiban, bőröndökben tárolták a holmijukat.

Nekem is csak egy hosszú, keserves évtized után lett ismét íróasztalom. Magamra maradtam, a francia asszony visszaköltözött az óvilágba. A trópus nehezen bírják az asszonyok. Lett egy hasonszórú barátom, egy műbútorasztalos. Ő tervezte és ő gyártotta le ezt a különös bútordarabot, aminek minden részlete ma is itt van a szememben. Az öblös, sárga fiókok, a négy tömzsi láb, amire Gyula apró fémcipőt szorított. Az asztallapra zöld lemezt ragasztott a barátom, ezen az ovális arénán írtam hosszú éveken át a penzumomat.

Merthogy Gyula – ki tudja, miért? – oválisra tervezte a pulpitusomat. Nyilván csak ez volt raktáron.

Szomorú ember voltam azokban az időkben. A trópuson nincs minek örülni, ha az ember magára marad.

Így múlt el ismét egy hosszú évtized. Egyik kivándorlás követte a másikat. Házat és hazát keresni életre szóló feladat.

Elhagytam én is a szigetvilágot, a kontinensen tanítottam tovább mindazt, amit ma már magam se tudok. Ide, északra azonban már nem vittem magammal az asztalomat.

Emlékszem, kint állt a járdán. Kajla volt és esetlen, mint egy vén, kivert kutya. Néztem egy darabig, azután felugrottam a bútorszállítóra. Sorsára hagytam száműzetésem utolsó társát, trópusi íróasztalomat.

* * *

Annak idején még kisgyerekkoromban a ház, a házunk bombatalálatot kapott. Mire felhúzták az első pontonhidat és hazaértünk, a szomszédok már széthordták az épen maradt bútorokat.

Az egyetlen, ami megvárt minket, apám íróasztalát, stelázsínak használta anyánk. A mély, sötét fiókokba pedig belegyömöszölte, ami a holminkból maradt.

Mázsás bútordarab volt, mozdíthatatlan. Lehet, hogy ezért nem kellett senkinek. A romok között turkálók egyébként sem tartanak íróasztalokat.

Igazi térkép a lapja. Ráégett a gyertya, a karbid, ráfolyt a cserepes virágból a víz, nem volt mivel eltakarni a hólyagos, fekete foltokat. A repeszek ütötte sebekbe gittet tömtünk, egy-egy ilyen lyuk nyoma máig megmaradt. Mert most, fél évszázad csavargása után, ismét ez az íróasztalom.

Innen, a fák függönyén át az utcára látok. Hajnalban a kutyákat sétáltató öregeket figyelem, délben a vidáman szökdécselő diáklányokat. Öcsém betömte, lefestette a sérüléseket, a múltra egyre kevesebbet gondolok. Korán kelek, Gyuszi, faműves barátom, az apró francia asszony egyre ritkábban látogatják hajnali álmaimat.

Véletlen az is, hogy ma egy pillanatra újra láttam a trópusi íróasztalomat.